

᠑ᠶᠠᠮᠠᠨᠢ

البيبي^ء

البيبي

ӘЛІПБИ

Älɪɓbi

ЭНЦИКЛОПЕДИЯЛЫҚ
АНЫҚТАМАЛЫҚ



ARDA+7

Алматы
2020

*Қазақстан Республикасы Мәдениет және спорт министрлігі
Тіл саясаты комитетінің тапсырмасы бойынша
«Қазақстан Республикасындағы тіл саясатын іске асырудың
2020-2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы»
аясында шығарылды*

Құрастырушылар алқасы: Е. Тілешов, Л. Есбосынова, Н. Аитова,
С. Омарова, Б. Ысқақ, Г. Мамырбек, А. Қожахмет (жауапты редактор)

Ә55 ӘЛПБИ. Энциклопедиялық анықтамалық. – Алматы: «Арда+7», 2020. – 368 бет.

ISBN 978-601-7355-75-3

Энциклопедиялық анықтамалықта әліпби, емле және дүниежүзіндегі жазу түрлері мен тілдің дыбыстық жүйесіне қатысты терминдер қамтылған. Жазудың тарихы, даму үрдісі және қазіргі күйі туралы мол мәліметтер топтастырылған. Сонымен бірге тіл білімі ғылымының осы салалары бойынша еңбек жазған ғалымдар туралы да деректер берілген.

Кітап ғалымдарға, әдіскерлерге, тіл саласының мамандарына, оқытушыларға, студенттерге, магистранттарға, докторанттарға, жалпы осы тақырыпқа қызығушылық танытқан барша қауымға арналады.

ӘОЖ 80/81
КБЖ 81.2-8

© «Шайсұлтан Шаяхметов атындағы
«Тіл-Қазына» ұлттық ғылыми-
практикалық орталығы» КеАҚ, 2020
© «Арда + 7», 2020

өріс алды. Осыған байланысты кітапты көшіріп жазуға машықтанған көшірушілер мен қолжазбаны көркемдеуші суретшілер пайда болды. Біздің заманымыздан бұрынғы II ғасырда қамыстың орнына тері жарғақ қолданыла бастады. Ежелгі Рим мәдениеті мен ғылымы өкілдерінің туындылары жарғақ кітаптарға жазылып таралды. 105 ж. қытай шебері Цай Лунь қағазды ойлап тауып, XIII ғасырда қағаз жасау өнері Шығыстан Батысқа тарай бастады. Осыған орай, Еуропада қолжазба кітап түрінде қауырт өркендеп, түрліше әріптер, бас тақырыптар (айдарлар) қолданыла бастады. Кітап мұқабалары алтын, күміс т.б. металмен өрнектелді. XV ғасырдың ортасында неміс өнертапқышы Иоганн Гутенбергтің баспа қалыбын ойлап табуына байланысты, жылжымалы құйма қаріппен құйылатын баспа кітап пайда болды. XIX ғасырдың екінші жартысынан бастап қағаз целлюлозадан жасала бастады. Алайда бұл қағаздағы баяу жануды тудыратын қышқыл оны біртіндеп ішінен жоятын болды. Кітаптарды сақтау кезінде мұқабада және мәтінде химиялық өзгерістер болуы мүмкін екенін ескеру қажет. Кітаптар тікелей күн сәулесінен, салқын, қараңғы бөлмеде, орташа ылғалдылықта жақсы сақталады. Үйде кітаптар, әдетте, кітап шкафтарында немесе сөрелерде сақталады. Соңғы онжылдықтарда оқырмандар үшін ежелгі кітаптардың электронды көшірмелері кеңінен қолданылып, түпнұсқасы ерекше жағдайларда сақталуда. Қазіргі уақытта ақпараттық технологиялардың дамуымен электронды кітаптар кең қолданыс тауып отыр. Оларды компьютерден немесе арнайы құрылғылардан оқуға болады. 2013 жылы электронды кітаптар сандық көрсеткіш бойынша кітап нарығының 30 %-н құраған.

Кіші сызықша « – » – бір сөзді екінші сөзге тіркестіретін орында (*төсек-ағаш, жүк-аяқ, құрт-құмырсқа, аяқ-табақ*) немесе сөздің бір бөлімін екінші бөліміне тіркестіру керек болған орындарда қойылатын тыныс белгі (*жақсы-ақ-тысың? жалғыз-ғана-мысың?*). Бұл термин А.Байтұрсынұлы еңбегінде қолданылған.

Кіші тыныс « , » – 1) бұратана сөздерді бөлек шығару үшін қойылатын; 2) сыйысулы сөйлемдердің бірөңкей мүшелерінің арасына қойылатын; 3) бағыныңқы сөйлемнің жігін басыңқы сөйлемнен айыру үшін қойылатын; 4) лепті сөйлемдерде одағайдан кейін қойылатын; 5) бір сөз не болмаса сөйлем қайта-қайта айтылған орында қойылатын белгі, теріс үтір. Термин А.Байтұрсынұлы еңбегінде берілген.

Кішіазия әліпбилері – Кіші Азияда б.з.д. X-VIII ғасырларда болған әліпбилер тобы. К.э. үндіеуропа тілдерінің анатолій тармағына жататын тілдерге арналған. Финикий әліпбиінен шыққан. К.э. оңтүстік араб жазуының да ықпалы байқалады. Кейбір ғылыми болжамдарға қарағанда бұл әліпбилердегі ұқсастыққа қарап, грек әліпбиі К.э. шыққан делінеді. Бұл әліпбилерге карий, лидий, ликий, сидет әліпбилері енеді.